Edukacja Dziecka
nr 9 (2025)
s. 83-93

ISSN 2543-6406
LICENCJA: CC BY-NC

Amelia Jakubowska
Olga Szaniawska
Studentki Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej UAM Poznań

Jak przebyć drogę od języka oryginału do języka współczesnego ucznia. Językoznawcze uwagi o komunikacyjnych mostach w edukacji polonistycznej

How to go from the original language to the language of the modern student? Linguistic remarks on communication bridges in Polish language education

Streszczenie
Artykuł porusza kwestię aktu komunikacyjnego zachodzącego pomiędzy uczniem a utworem literackim. Cel badawczy to ustalenie, czy wykorzystanie wersji uproszczonych tekstu literackiego pozwala na efektywną komunikację z dziełem, w wyniku której uczeń nie jest narażony na utratę sensów literackich. Zbadane zostały trzy wersje alternatywnych opracowań ostatnich scen *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza: uproszczoną za pomocą języka łatwego (ETR), przygotowaną w postaci niekonwencjonalnego bryka i adaptacji filmowej. W artykule uwzględniono rolę języka w twórczości Mietczyńskiego i analizę ankiety, przeprowadzonej wśród uczniów szkół ponadpodstawowych w całej Polsce, na temat jego opracowań oraz ich funkcjonalności. W ankiecie uczniowie zostali zapytani o to, czy korzystają z filmów Mietczyńskiego, jak często i co skłania ich do tego wyboru. Badanie pokazuje, że wersje alternatywne nie są w stanie zastąpić oryginalnej lektury, ale mogą stanowić wsparcie dla ucznia w komunikacji literackiej. Całkowita rezygnacja z oryginału grozi utratą sensów, której skala jest zależna od wybranego opracowania.

Słowa klucze: mosty komunikacyjne, edukacja polonistyczna, kształcenie literackie, *Pan Tadeusz*, bryk niekonwencjonalny, adaptacja filmowa, ETR

Abstract
The article raises the issue of the act of communication taking place between the student and literature. The research goal is to determine whether the use of simplified versions of a literary text allows for effective communication with it, as a result of which the student is not exposed to the loss of literary meanings. Three alternative versions of the last scenes of "Pan Tadeusz" by Adam Mickiewicz were examined: simplified using easy to read language (ETR), prepared in the form of an unconventional bryk and a film adaptation. The article takes into account the role of language in Mietczyński's work and the analysis of a survey conducted among secondary school students throughout Poland about his works and their functionality. In the survey, students were asked whether they used Mietczyński's videos, how often and what prompted them to make this choice. The study shows that alternative versions cannot replace the original reading, but they can support the student in literary communication. Complete resignation of the original may result in a loss of meanings, the scale of which depends on the chosen version.

Keywords: communication bridges, Polish language education, literary education, *Pan Tadeusz*, unconventional bryk, film adaptation, ETR

Wstęp

Polonista pracujący z uczniami interpretującymi i analizującymi treść dzieła literackiego nierzadko zadaje sobie pytanie: co zrobić, by spotkanie z tekstem literackim było udane (czyli komunikatywne)? Należy pamiętać, że pomiędzy uczniem a lekturą zachodzi akt komunikacji, który można rozpatrywać podobnie do komunikacji między nadawcą a odbiorcą. Aby był on efektywny, muszą występować odpowiednie warunki. Najważniejszym elementem jest komunikat, ponieważ to z nim odbiorca ma bezpośrednią styczność. W tej sytuacji komunikacyjnej zredukowana jest rola nadawcy, z którym kontakt jest zapośredniczony przez dzieło literackie. Trudno zatem mówić tu o funkcji fatycznej. Treść dzieła przedstawiona jest za pomocą kodu, który często okazuje się niezrozumiały dla młodego odbiorcy i dodatkowo utrudnia udane spotkanie z tekstem literackim. Wielu uczniów ma również trudności z prawidłowym rozszyfrowaniem kontekstu, co jeszcze bardziej komplikuje pracę z lekturą. Kontekst rozumiany jest tu jako to, co otacza sytuację komunikacyjną, przede wszystkim sytuację nadawczą. Należy poszukiwać alternatywnych dróg dotarcia do młodzieży szkolnej, budować mosty komunikacyjne, łączące uczniów z oryginalnym tekstem literackim. Dostrzeżona trudność pozwoliła nam wyodrębnić dwa cele badawcze. Chcemy odpowiedzieć na pytania: czy wykorzystanie wersji uproszczonych tekstu literackiego ma sens i czy daje szansę na zbudowanie komunikacyjnego mostu, pozwalającego przejść tytułową drogę od języka dzieła literackiego do języka ucznia bez utraty sensów literackich.

Na podstawie *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza zamierzamy zaprezentować różnice językowe między tekstem oryginału a jego trzema wersjami – uproszczoną za pomocą języka łatwego (ETR), przygotowaną w postaci niekonwencjonalnego bryka i adaptacji filmowej.

Analiza ankiety

Przeprowadzone badanie ankietowe przekonuje, że w komunikacji między tekstem literackim a uczniem potrzeba mostów komunikacyjnych, które stanowią przystanki w drodze do efektywnego zrozumienia oryginalnego utworu.

Uczniowie sygnalizują problem ze zrozumieniem treści lektur obowiązujących w podstawie programowej. Wielu z nich sięga po alternatywne formy, takie jak streszczenia, opracowania i inne materiały, które zastępują kontakt z oryginalnym tekstem literackim. Jednym z najpopularniejszych twórców w zakresie

omawiania lektur szkolnych na polskiej platformie YouTube jest Mieciu Mietczyński, inaczej znany jako Profesor Niczego. Powszechność trudności zrozumienia treści i korzystania z twórczości Mietczyńskiego pokazują wyniki przeprowadzonego przez nas badania ankietowego wśród uczniów klas maturalnych z wielu placówek w całej Polsce.

W ankiecie wzięło udział trzystu pięćdziesięciu czterech uczniów.

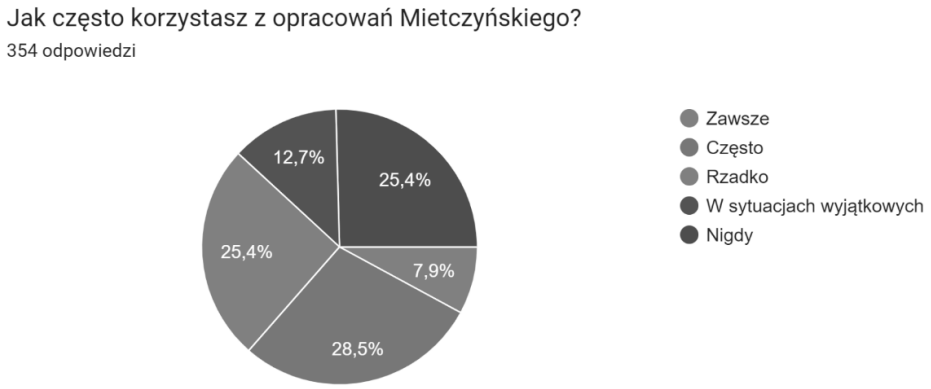
Wykres 1. Ankieta
Źródło: opracowanie własne.

Ponad siedemdziesiąt pięć procent z nich zna Mietczyńskiego i jego opracowania lektur szkolnych.

Wykres 2. Ankieta
Źródło: opracowanie własne.

Ponad siedemdziesiąt dwa procent badanych przynajmniej raz skorzystało z materiałów publikowanych na kanale, a przeszło dwadzieścia osiem procent sięga do nich często.

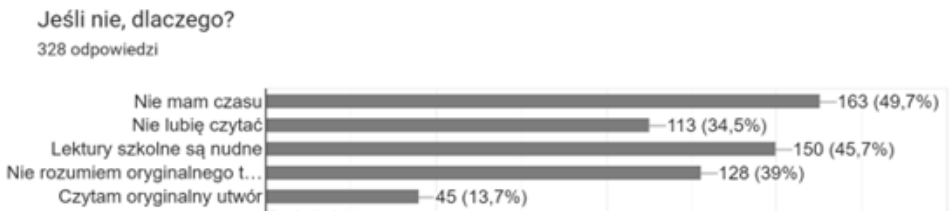
Wykres 3. Ankieta
Źródło: opracowanie własne.

Najbardziej niepokojącą kwestią jest nieczytanie oryginalnego utworu literackiego, do czego przyznało się blisko siedemdziesiąt sześć procent ankietowanych.

Wykres 4. Ankieta
Źródło: opracowanie własne.

Główne powody to: brak czasu, założenie, że lektury szkolne są nudne oraz napisane niezrozumiałym językiem.

Wykres 5. Ankieta

Źródło: opracowanie własne.

Niewystarczająca ilość czasu na czytanie nie jest zaskakująca wobec przeładowanej podstawy programowej. Szczególnie w klasach o profilach niehumanistycznych uczniowie muszą skupiać się na rozszerzanych przedmiotach, których założenia edukacyjne również przekraczają ich możliwości czasowe. Lektury szkolne mogą wydawać się nudne ze względu na niewystarczające omówienie na zajęciach. Rola nauczyciela w przedstawieniu utworu jest kluczowa dla zrozumienia treści i nadsensów literackich. Najtrudniejszą przeszkodą w komunikacji między uczniem a utworem jest niezrozumiały język oryginału.

Wykres 6. Ankieta

Źródło: opracowanie własne.

W odpowiedzi na ten problem uczniowie sięgają po opracowania Mietczyńskiego, ponieważ, jak wskazało niemal pięćdziesiąt osiem procent ankietowanych, język, jakiego używa youtuber, jest bardziej zrozumiały niż język lektury.

Wykres 7. Ankieta

Źródło: opracowanie własne.

Innym powodem, dla którego uczniowie sięgają po opracowania Mietczyńskiego, jest zabawna forma filmów. Faktycznie, Profesor Niczego przedstawia treść utworów, używając języka potocznego z nagromadzeniem wulgaryzmów, które są powszechne w języku współczesnej młodzieży.

Analiza alternatywnych opracowań

Te aspekty językowe czynią komunikat bardziej przystępnym i rozrywkowym dla uczniów niż samodzielny kontakt z oryginałem. Sam Mietczyński w swojej książce *Wykłady Profesora Niczego* dostrzega problem utrudnionego kontaktu uczeń – oryginał. Motywuje swoją działalność próbą przybliżenia uczniom treści lektur, za pomocą języka obecnego w codziennych sytuacjach komunikacyjnych. Jak pisze we wstępie:

> Postawiłem więc sobie takie zadanie, aby najważniejsze informacje dotyczące największych postaci literatury polskiej i światowej oraz ich dzieł przedstawić w nieco bardziej niekonwencjonalny sposób, tak aby przyswajanie tej wiedzy przychodziło samo i odbywało się z uśmiechem na ustach. Wiem, troszkę to zuchwałe, wszak wielu osobom może się nie spodobać próba zmniejszenia dystansu wobec takich tuzów jak Mickiewicz, czy inny Hemingway, ale jakoś zawsze wychodziłem z założenia, że byli to jednak tylko [...], ludzie i można o nich mówić jak o ludziach niekoniecznie językiem uniwersyteckim. Niekoniecznie nawet językiem kulturalnym. Po prostu językiem gościa, z którym pijesz piwo i tak bardzo nie macie już o czym gadać, że ten zaczyna coś pierdolić o Kochanowskim i Wolterze[1].

Istnieje kilka innych niekonwencjonalnych mostów komunikacyjnych ułatwiających uczniom kontakt z oryginalnym tekstem lektury, które mogą zostać wykorzystane przez nauczycieli języka polskiego. Jednym z nich jest przełożenie utworu na tekst prosty do czytania (ETR). Jest to jeden z elementów materiałów ćwiczeniowych dołączonych do multimedialnych wersji lektur, powstałych w ramach *Lektur dostępnych*, przeznaczonych dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Nie jest jednak powiedziane, że uczniowie bez niepełnosprawności i trudności edukacyjnych nie mogą z tych materiałów korzystać. Jednym z założeń powstania *Lektur dostępnych* jest to, że:

> Uczniowie z niepełnosprawnościami mający trudności w uczeniu się i/lub komunikowaniu się często mają utrudniony dostęp do tekstów literackich. Barierę może stanowić w szczególności język utworów oraz ich charakter[2].

[1] M. Mietczyński, *Wykłady Profesora Niczego*, Kraków 2017, s. 8-9.

[2] *Pan Tadeusz Lektury Dostępne*, ZPE, https://zpe.gov.pl/a/lektury-dostepne/D1HUbVOK5 [dostęp: 30.11.2024].

Wspomniana bariera komunikacyjna między uczniem a tekstem literackim nie dotyczy tylko uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Do analizy wybrałyśmy te same sceny *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza, konkretnie scenę poloneza i zakończenie utworu. W tekście ETR zdania są krótkie i pojedyncze, a użyta w nich leksyka jest uboga. Występuje pozorny podział stroficzny, konstrukcja tekstu przypomina wizualnie budowę oryginału, ale zasadniczo jest to proza ułożona w strofy. Pojawiają się powtórzenia, dwa razy zapisano zdanie: „Podkomorzy tańczył z Zosią"[3]. Uzasadnione jest odejście od budowy trzynastozgłoskowej, która utrudnia odbiór treści. Tekst ETR pomija podmiotowość narratora, niewiarygodnie przekłada fragment oryginału:

> I ja tam z gośćmi byłem, miód i wino piłem,
> A com widział i słyszał, w księgi umieściłem[4]

na rzecz:

> Adam Mickiewicz mówi, że też był na tej uczcie.
> Słyszał różne historie.
> Widział, co robili ludzie w Soplicowie.
> Wszystko napisał w tej książce[5].

Zastosowane uproszczenia naruszają nadsensy oryginału, mogą skłonić młodego odbiorcę do błędnego myślenia. W pierwotnej wersji nie jest wprost powiedziane, że w ostatnich wersach *Pana Tadeusza* narratorem jest Adam Mickiewicz. Ponadto, w tekście ETR pojawiają się błędy rzeczowe. W epopei Zosia wraca do stołu sama, w wersji ETR towarzyszy jej Tadeusz. Na korzyść analizowanego fragmentu przemawiają bardzo skrócone opisy przyrody, które mogą okazać się zbędne w efektywnym rozumieniu treści.

Wersja tekstu ETR może być pomocna dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, jednakże dla pozostałych uczniów jest ona zbyt uproszczona. Pominięte elementy oryginału mogą wprowadzać w błąd i skutkować tym, że taki typ opracowania okaże się nieskuteczny.

Do wersji tekstu łatwego do czytania (ETR) dołączono również opracowanie lektury w formie komiksu. Jest to najprostsza w odbiorze wersja oryginalnego *Pana Tadeusza*, ponieważ bazuje w większości na rysunkach oraz okrojonych wypowiedziach bohaterów. Dialogi raz są oparte o te rzeczywiste, zapisane przez

[3] Ibidem.

[4] A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz, czyli ostatni zajazd na Litwie*, BN I 83, Wrocław 2022, s. 586.

[5] *Pan Tadeusz Lektury Dostępne*, op. cit.

Mickiewicza w epopei, innym razem ulegają znacznym modyfikacjom językowym, mającym na celu ułatwienie odbioru.

Scena poloneza w wersji komiksowej ETR zawiera jedynie dwa dymki z tekstem. Pojawia się cytat z oryginału: „Poloneza czas zacząć”[6], który wypowiada Podkomorzy. Druga wypowiedź jest już zmieniona. W *Panu Tadeuszu* Adama Mickiewicza wypowiedź brzmi: „Brzmią zewsząd okrzyki: /«Ach, to może ostatni! patrzcie, patrzcie, młodzi, /Może ostatni, co tak poloneza wodzi!»”[7], natomiast komiks skraca ją do: „Patrzcie, młodzi! To chyba ostatni, co tak prowadzi poloneza!”[8]. Następuje odstąpienie od budowy trzynastozgłoskowej oraz rymowanej. Wypowiedź oryginalna zostaje sprowadzona do języka prostego w odbiorze, zachowując przy tym jej sens, ale nie oddając stylistyki językowej charakterystycznej dla epopei narodowej. Ilustracje są kolorowe i utrzymane w jednakowej estetyce, co dodatkowo przykuwa uwagę młodego odbiorcy. Komiks jest, w przeciwieństwie do tekstu ETR, pozbawiony ostatnich wersów oryginału, gdzie podmiot liryczny zaznacza swoją obecność na zaręczynach. Skutkuje to jeszcze silniejszym uproszczeniem niż wersja tekstowa, która najbardziej odbiega od oryginalnego dzieła literackiego.

Kolejnym niekonwencjonalnym opracowaniem oryginalnego *Pana Tadeusza* jest *Adam Mickiewicz. Bryk bardzo niekonwencjonalny* autorstwa Łukasza Radeckiego nauczyciela języka polskiego, który również zauważył trudność z rozumieniem lektur na płaszczyźnie językowej:

> Od wielu lat przerabiam z dziećmi i młodzieżą poszczególne fragmenty i całe dzieła twórczości naszego najznamienitszego wieszcza i widzę, że podstawowym problemem jest to, że wspomniane bogactwo, jedenastozgłoskowce, genialne przenośnie (i oczywiście jedyny w swoim rodzaju XIX-wieczny język) sprawiają, że młodzież zniechęca się, gubi, nie rozumie. I kiedyś po prostu zacząłem opowiadać te same historie zwykłym językiem i [...] nastąpił przełom[9].

Jego motywacją do stworzenia wspomnianej wyżej książki było, jak podaje we wstępie:

> [...] nie chcę Mickiewicza „wyłożyć”, chcę was do niego przekonać. Pozostawiłem utwory mistrza fabularnie nietknięte jednocześnie na tyle dokładne, byście mogli poradzić sobie później z klasówkami, sprawdzianami, czy większymi pracami dotyczącymi jego dzieł[10].

[6] *Pan Tadeusz Lektury Dostępne*, op. cit.
[7] A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz, czyli ostatni zajazd…*, op. cit., s. 582.
[8] *Pan Tadeusz Lektury Dostępne*, op. cit.
[9] Ł. Radecki, *Adam Mickiewicz. Bryk bardzo niekonwencjonalny*, Poznań 2021, s. 7.
[10] Ibidem, s. 7.

Niektóre z zastosowanych uproszczeń są podobne jak w poprzednio omawianej wersji ETR. Radecki również odchodzi od budowy trzynastozgłoskowej. Przekształca tekst na prozę, jednak w odróżnieniu od ETR jest to zmiana jawna, na której opiera się cały zamysł opracowania. *Bryk niekonwencjonalny* jest bardziej wiarygodnym oddaniem oryginału. Nie występują w nim błędy rzeczowe. Zachowane zostało również zakończenie *Pana Tadeusza*, które nie jest identyczne, ale bliższe pierwotnej wersji niż ETR: „I ja tam byłem, miód i wino piłem, a co usłyszałem, tutaj opisałem”[11].

Nieuzasadnionym elementem opracowania *Bryka niekonwencjonalnego* są słowa z rejestru potocznego np. *naburmuszony* („[…] tylko kapral Dobrzyński Sak stał naburmuszony, wspominając, jak kiedyś zalecał się do Zosi”[12]), który jest przymiotnikiem potocznym nacechowanym. Tym samym odbiega od zamysłu książki, która miała być opracowaniem *Pana Tadeusza* na język przystępny uczniowi, ale neutralny stylistycznie. Kolejnym przykładem jest użycie archaizmu *wiarus* bez uzasadnienia kontekstowego i wytłumaczenia znaczenia. Archaizm występujący w tekście z założenia zrozumiałym i neutralnym stylistycznie, burzy jego prostotę.

Bryk niekonwencjonalny zachowuje nadsensy literackie i łączy je z prostotą formy. Pozwala na wykorzystanie go na lekcjach języka polskiego jako uzupełnienie do treści oryginału, która sprawia problem komunikacyjny. Ze względu na ściślejszą relację z oryginalną wersją lektury, nie ma obawy pominięcia najważniejszych elementów przez ucznia, który sięgnie tylko po *Bryka niekonwencjonalnego*.

Ostatnim analizowanym materiałem jest adaptacja filmowa w reżyserii Andrzeja Wajdy, która również może zostać wykorzystana na lekcji języka polskiego, jako uzupełnienie pracy z lekturą. Scena poloneza rozpoczyna się oryginalnym cytatem: „Poloneza czas zacząć”[13]. Pominięty został opis sekwencji tańca, ale jest ona widoczna na ekranie, szczególnie scena, gdy Podkomorzy szepcze speszonej Zosi do ucha. Wersja filmowa jest najbardziej zbliżona do oryginalnego *Pana Tadeusza*, ponieważ postaci i narrator posługują się cytatami z lektury. Na końcu podkreślono znaczenie inwokacji, która w filmie pełni rolę klamry kompozycyjnej. Nie wybrzmiewają ostatnie wersy oryginalnej epopei, są zamienione na niemą scenę, w której widać Mickiewicza piszącego w notesie.

[11] Ibidem, s. 201.
[12] Ibidem, s. 200.
[13] A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz, czyli ostatni zajazd…*, op. cit., s. 585.

Adaptacja filmowa jest najlepszą z przedstawionych alternatyw, ponieważ faktycznie skraca i upraszcza oryginał, ale pozostawia jasne i uzasadnione odniesienia. Dodatkowo film mówi językiem oryginału, więc warstwą o charakterze pomostu jest wizja – aktorzy i sceny, które widzi odbiorca i dzięki temu odszyfrowuje sensy zawarte w języku lektury.

Analiza planów wydarzeń

Analizie poddałyśmy również plan wydarzeń każdej z omówionych wersji. W porównaniu widoczne są uproszczenia, jednak występują znaczne różnice. W przypadku *Bryka niekonwencjonalnego* mimo skrócenia plan wydarzeń zachowuje najważniejsze elementy z oryginału, czego brakuje np. w tekście ETR, gdzie pominięto m.in. wątek Dobrzyńskiego.

Tabela 1. Plan wydarzeń

***Pan Tadeusz* – utwór oryginalny**	**ETR**	**Bryk niekonwencjonalny**	**Adaptacja filmowa**
Poloneza czas zacząć – Podkomorzy rusza z Zosią, która jest speszona zachowaniem mężczyzny. Opis tańca. Obrażony Dobrzyński wspomina, jak zalecał się do Zosi. Zosia wraca w tańcu do Tadeusza. Dziewczyna boi się kolejnej zmiany partnera w tańcu, więc idzie do stołu nalewać wino. Opis przyrody – koniec dnia, zachód słońca. Wiwaty, toasty dla Zosi i Tadeusza oraz innych zaręczonych par. *I ja tam z nimi byłem…*	Rozpoczyna się polonez, Podkomorzy i Zosia są w pierwszej parze. Zosia tańczyła z Tadeuszem. Zosia była zmęczona i razem z Tadeuszem wrócili do stołu. Opis pogody – koniec dnia. Goście bawili się przy stołach, wykrzykiwali wesoło. Był z nimi Mickiewicz.	Podkomorzy zarządza poloneza, bohaterowie tańczą. Zosia w pierwszej parze. Za nią i Podkomorzym ruszyły inne pary. Dobrzyński jest obrażony. Zosia zmieniała partnerów w tańcu, ale w końcu wróciła do Tadeusza. Dziewczyna poszła nalewać wina, bojąc się kolejnych zmian partnera. Słońce zaszło. Wiwaty (opis zbliżony do oryginału). *I ja tam z nimi byłem…*	*Poloneza czas zacząć…* Tańczą – widać, że Podkomorzy zaleca się do Zosi, która jest tym speszona. Scena spoza książki – powtórzona inwokacja. Krajobraz pól, bociany.

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Podsumowując, ucieczka od oryginału dzieła literackiego jest niemożliwa. Nie można zatrzymać się na którymkolwiek z opracowań, bo zawsze istnieje ryzyko utraty sensów. Kształcenie literackie zakłada z góry kontakt z pierwotną treścią i jest to jak najbardziej uzasadnione. Jednakże problem niezrozumiałości języka literatury przez uczniów istnieje i nie należy go lekceważyć. Zamiast upartego trzymania się konwencjonalnych metod, nauczyciele powinni szukać alternatywnych sposobów pracy z lekturą, którymi mogą okazać się wersje uproszczone ETR, niekonwencjonalne bryki czy adaptacje filmowe. Każde z wymienionych ma swoje indywidualne cechy, korzystnie wpływające na proces komunikacji ucznia z dziełem literackim. Ponadto pozwalają na powrót do oryginału z zasobem wiedzy potrzebnej do jego zrozumienia. Umożliwiają budowanie mostów, a nie stawianie murów podczas kształcenia literackiego na lekcjach języka polskiego.

Bibliografia

1. Mickiewicz A., *Pan Tadeusz, czyli ostatni zajazd na Litwie*, BN I 83, Wrocław 2022.
2. Mietczyński M., *Wykłady Profesora Niczego*, Kraków 2017.
3. *Pan Tadeusz* [film], reż. Wajda A., Vision Film Distribution Company, 1999.
4. *Pan Tadeusz Lektury Dostępne*, ZPE, https://zpe.gov.pl/a/lektury-dostepne/D1HUbVOK5.
5. Radecki Ł., *Adam Mickiewicz. Bryk bardzo niekonwencjonalny*, Poznań 2021.